NCERT Solutions for Class 9 Sanskrit Shemushi Chapter 12 वाङमनःप्राणस्वरूपम्

अभ्यासः

प्रश्न 2.
अधोलिखितानां प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतभाषया लिखत –

(क) श्वेतकेतुः सर्वप्रथमम् आरुणिं कस्य स्वरूपस्य विषये पृच्छति?
उत्तर:
श्वेतकेतु सर्वप्रथमं आरुणिं मनसः स्वरूपस्य विषये पृच्छति।

(ख) आरुणिः प्राणस्वरूपं कथं निरूपयति?
उत्तर:
आरुणिः निरूपयतियत् "आपोमयो भवति प्राणाः।"

(ग) मानवानां चेतांसि कीदृशानि भवन्ति?
उत्तर:
मानवानां चेतांसि अशितान्नामुरूपाणि भवन्ति।

(घ) सर्पिः किं भवति?
उत्तर:
मथ्यमानस्य दनः योऽणुतमः यदुवं आयाति तत् सर्पिः भवति।।

(ङ) आरुणे: मतानसारं मनः कीदशं भवति?
उत्तर:
आरुणे: मतानुसारं मनः अन्नमय भवति।

प्रश्न 3.
(क) 'अ' स्तम्भस्य पदानि 'ब' स्तम्भेन दत्तैः पदैः सह यथायोग्यं योजयत –

अ	ब
मनः	अन्नमयम्
प्राणः	तेजोमयी
वाम्	आपोमयः

उत्तर:

मनः	**अन्नमयम्**
प्राणः	**आपोमयः**
वाक्	**तेजोमयी**

प्रश्न 3.
(ख) अधोलिखितानां पदानां विलोमपदं पाठात् चित्वा लिखत –

1. गरिष्ठः – ……………..
2. अधः – ……………..
3. एकवारम् – ……………..
4. अनवधीतम् – ……………..
5. किञ्चित् – ……………..

उत्तर:

1. गरिष्ठः – अणिष्ठः
2. अधः – ऊर्ध्वः
3. एकवारम् – भूयोऽपि
4. अनवधीतम् – अधीतम्
5. किञ्चित् – भूयः

प्रश्न 4.
उदाहरणमनुसृत्य निम्नलिखितेषु क्रियापदेषु 'तुमुन' प्रत्ययं योजयित्वा पदनिर्माणं कुरुत –
यथा – प्रच्छ् + तुमुन् – प्रष्टुम्

(क) श्रु + तुमुन् – ....
(ख) वन्द् + तुमुन् – ....
(ग) पठ् + तुमुन् – ....
(घ) कृ + तुमुन् – ....
(ङ) वि + ज्ञा . तुमुन् – ....
(च) वि + आ + ख्या + तुमुन् – ....
उत्तर:
(क) श्रु + तुमुन् – श्रोतुम्
(ख) वन्द् + तुमुन् – वन्दितुम्
(ग) पठ् + तुमुन् – पठितुम्
(घ) कृ+तुमुन् – कर्तुम्
(ङ) वि + ज्ञा + तुमुन् – विज्ञातुम्
(च) वि + आ + ख्या + तुमुन् – व्याख्यातुम्

प्रश्न 5.
निर्देशानुसार रिक्तस्थानानि पूरयत –

(क) अहं किञ्चित् प्रष्टुम् ....। (इच्छ-लट्लकारे)
(ख) मनः अन्नमयं ....। (भू-लट्लकारे)
(ग) सावधानं ....। (श्रु-लट्लकारे)
(घ) तेजस्विनावधीतम् ....। (असू-लट्लकारे)
(ङ) श्वेतकेतुः आरुणेः शिष्यः ....। अस्-लङ्लकारे)
उत्तर:
(क) अह किञ्चित् प्रष्टुम् इच्छामि।
(ख) मनः अन्नमयं भवति।
(ग) सावधानं श्रृणु।
(घ) तेजस्विनावधीतम् अस्तु।
(ङ) श्वेतकेतुः आरुणे: शिष्यः आसीत्।

प्रश्न 5.
उदाहरणनुसृत्य वाक्यानि रचयत –
यथा – अहं स्वदेशं सेवितुम् इच्छामि।

(क) .... उपदिशामि।
(ख) .... प्रणमामि।
(ग) .... आज्ञापयामि।
(घ) .... पृच्छामि।

(ङ) .... अवगच्छामि।
उत्तर:
(क) अहं शिष्यं उपदिशामि।
(ख) अहं गुरुं प्रणमामि।
(ग) अहं सेवकं आज्ञापयामि।
(घ) अहं गुरुं पृच्छामि।
(ङ) अहं मनसः स्वरूपं अवगच्छामि।

प्रश्न 6.
(क) सन्धिं कुरुत –

1. अशितस्य + अन्नस्य ....
2. इति + अपि + अवधार्यम् ....
3. का + इयम् ....
4. नौ + अधीतम् ....
5. भवति + इति ....

उत्तर:

1. अशितस्य + अन्नस्य – अशितान्नस्य
2. इति + अपि + अवधार्यम् – इत्यप्यवधार्यम्
3. का + इयम् – केयम्
4. नौ + अधीतम् – नावधीतम्
5. भवति + इति – भवतीति

प्रश्न 6.
(ख) स्थूलपदान्यधिकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत –

(i) मथ्यमानस्य दध्यः अणिमा ऊर्ध्वं समुदीषति।
उत्तर:
कीदृशः दधनः अणिमा ऊर्ध्व समुदीषति?

(ii) भवता घृतोत्पत्तिरहस्यं व्याख्यातम्।
उत्तर:
घृतोत्पत्तिरहस्यं व्याख्यातम्?

(iii) आरुणिम् उपगम्य श्वेतकेतुः अभिवादयति।
उत्तर:
आरुणिं उपगम्य कः अभिवादयति?

(iv) श्वेतकेतुः वाग्विषये पृच्छति।
उत्तर:
श्वेतकेतुः कस्य विषये पृच्छति?

प्रश्न 7.
पाठस्य सारांशं पञ्चवाक्यैः लिखत –

- पाठे आरुणिः श्वेतकेतु विज्ञापयति। यत्

- अन्नमयं भवति मनः
- आपोमयो भवति प्राणाः।
- तेजोमयी भवति वाक्।
- मनुष्यः या दृशमन्नादिक खादति तादृशमेव तस्य चित्तादिकं भवति।

|